

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

17—18 вересня 2007 року у столиці Угорщини м. Будапешті відбулася міжнародна науково-практична конференція “Від валютно-фінансової стабілізації до економічного зростання: досвід Угорщини, уроки для України”. У конференції взяли участь представники провідних наукових закладів, урядових органів і бізнес-структур України та Угорщини. Проведення конференції стало можливим завдяки ініціативі та організаційним зусиллям міністерств фінансів двох країн, Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, Інституту світової економіки Угорської академії наук. Головною метою поважного зібрання вчених, урядовців та бізнесменів було узагальнення досвіду трансформації економічних систем країн-сусідів у напрямку створення ефективних соціально орієнтованих ринкових економік. Загальним широким контекстом, в якому обговорювалися проблеми реформ, стали євроінтеграційні процеси. Особливо наголошувалося на необхідності оптимального використання валютно-фінансових чинників забезпечення сталого економічного зростання.

Під час роботи у пленарному режимі в перший день конференції було представлено широку ретроспективу угорського досвіду практичного реформування економіки останніми десятиліттями. Українська делегація могла оцінити позитивні надбання й окремі прорахунки при розв’язанні поточних і стратегічних завдань економічного реформування в Угорщині, обговорити можливі шляхи розв’язання аналогічних завдань, що стоять перед українською економікою. Секційні засідання дали змогу організувати високопрофесійні дискусії щодо конкретних напрямів сучасної макроекономічної політики в Україні та в Угорщині.

На ранковому засіданні 17 вересня зі вступним вітальним словом до учасників конференції звернулися провідні науковці та представники виконавчої влади Угорщини й України. Професор **Михай Шемаї**, академік Інституту світової економіки НАН Угорщини, високо оцінив значення такої представницької конференції й висловив сподівання, що вона зробить свій внесок у розв’язання двох спільних для країн завдань: 1) формування повноцінної ринкової економіки та 2) інтеграції в міжнародне економічне співтовариство. Співголова конференції з української сторони академік **Валерій Геєць** висловив задоволення розширенням українсько-угорського співробітництва в науковій галузі та фактом організації такої масштабної конференції, а також відзначив зацікавленість і зусилля урядів обох країн, завдяки чому стала можливою участь у конференції широкого загалу провідних фахівців. Професор **Андраш Інотай** з Інституту світової економіки НАН Угорщини висловив сподівання, що конференція виправдає значні організаційні зусилля обох сторін і дасть можливість оцінити зигзаги економічної політики Угорщини останніх 25 років. Це може

стати базою для порівнянь і більш виважених рішень для просування української економіки шляхом реформ.

Свідченням високого рівня конференції став виступ Міністра фінансів Угорщини пана **Яноша Вереша**. Він підкреслив, що обговорювані проблеми перебувають на перетині економіки та політики, й охарактеризував пріоритетні сучасні завдання, що стоять перед його міністерством, а саме:

- стимулювання прогресивних змін у структурі угорського експорту (цей фактор є дуже важливим для забезпечення необхідних валютних надходжень у економіку країни);
- прогресивні зміни в орієнтації експорту з акцентом на європейський ринок;
- створення нормальних умов для активності комерційних банків, значну частину яких становлять банки у складі великих ТНК;
- “згладжування” циклічної динаміки державного боргу;
- скорочення дефіциту держбюджету до 3 % і менше, що забезпечить позитивний баланс із урахуванням кредитів.

Характеризуючи загальні завдання державного регулювання економіки, міністр виділив декілька головних напрямів:

- *реформування пенсійної системи*, що призведе до скорочення обсягу пенсій із державних джерел;
- *реформування структури та системи державного управління*;
- *реформування системи освіти* (що передбачає додаткові витрати держбюджету на оплату праці викладачів, а також уведення платної вищої освіти);
- *реформування системи охорони здоров'я* (збільшення обсягу фінансування);
- *скасування дотацій населенню на оплату газу* (потенціал відчутного зменшення дефіциту держбюджету).

Суттєві зміни мають відбутися й в управлінні держбюджетом. Ставиться завдання досягти позитивного балансу шляхом кращого планування витрат, зменшення рівня централізації податків, створення нової бюджетної установи з високопрофесійним кадровим потенціалом. Усе це має відбутися на тлі послаблення податкового тиску. Можливості компенсації такого послаблення пов'язані із заходами з “освітлення” економіки, що можуть додати до бюджету до 50-ти мільярдів форинтів.

У виступі заступника Міністра фінансів України доктора економічних наук **Тетяни Єфименко** наголошувалося на значних можливостях Спільного плану дій урядів України та Угорщини в контексті економічних реформ. Процес ринково-інституціональних трансформацій у обох країнах має загальні риси, а отже багато з того, що Угорщина вдало застосувала на практиці протягом останніх десятиліть, може бути творчо використано в нашій країні.

Доповідачка детально зупинилася на тенденціях динаміки макроекономічних показників останніми роками, коли розвиток України характеризувався економічним зростанням. Було наголошено: абсолютні показники двох країн, зокрема обсяг ВВП, є досить порівнянними, що створює передумови для виникнення подібних проблем, а отже і для їх розв'язання аналогічним чином.

Основна частина конференції почалася з доповіді **Йожефа Марьяї**, колишнього заступника Прем'єр-міністра Угорщини. Тема доповіді: “Стабілізація угорського монетарного сектору наприкінці 70-х — на початку 80-х років минулого сторіччя”. Було зазначено, що в 60—70-х роках в угорській економіці спостерігалися негативні тенденції. Існуючий міжнародний розподіл праці не стимулював, а навпаки, гальмував розвиток економіки. Між Угорщиною та європейським ринком сформувався нееквівалентний обмін, що вимивало капітал, засоби нагромадження і внутрішнього інвестування. Рівень споживання населення штучно утримувався на обмеженому рівні. Дефіцит платіжного балансу мінімізувався шляхом відмови від імпорту без будь-яких відповідних підтримуючих дій щодо експорту. Поворотним став 1984 рік, коли уряд запровадив досить непослідовні антикризові заходи, збільшивши відкритість економіки, що призвело до “втечі” валюти за межі національної економіки.

Навколо основних положень доповіді колишнього урядовця виникла дискусія, в якій узяли участь українські вчені, зокрема професори **В. Геєць**, **А. Грищенко**, **А. Даниленко**. Дискусія точилася щодо таких питань: вплив Заходу на теперішній розвиток Угорщини; конкретні кроки уряду в напрямку подолання кризових явищ, регулювання зовнішньої торгівлі; уроки для сьогодення. Особливу увагу учасники обговорення приділили наслідкам вступу Угорщини в ГАТТ та МВФ. Наголошувалося на суперечливому впливі членства в цих міжнародних організаціях на національну економіку.

Велику зацікавленість учасників конференції викликала доповідь професора Центрально-Європейського університету **Лайоша Бокроша** на тему: “Передумови та результати проведення програми стабілізації “Пакет Бокроша” (1993—1995 роки)”. Економічна ситуація в Угорщині після 1986 року характеризувалася практично цілковитою відмовою від планування економіки. Американці називали це “гуляш-комунізм”, тобто квазіринкова економіка, в якій еkleктично сполучалися різномірні елементи за домінування державної власності. Прагнення забезпечити вищий, ніж у інших соціалістичних країнах, стандарт споживання не відповідало можливостям економіки. Не існувало ефективного народногосподарського механізму алокації (розподілу та використання) ресурсів. Інфляція, яка в інших соціалістичних країнах проявлялася в латентній формі через дефіцит або обмеження споживання, в Угорщині знаходила вираз у збільшенні заборгованості. В Польщі політика залучення кредитів для споживання призвела до кризи влади. Угорщина перейшла до іншого суспільного устрою безконфліктно, еволюційним шляхом. З 1987 року запроваджується двоярусна банківська система, ціноутворення здійснюється переважно на ринкових засадах. Існує оптимізм щодо швидкого задоволення ринком потреби в машинах, квартирах, телефонах за умови зовнішньої відкритості та ринкової орієнтованості економіки. Уряд обіцяє швидке зростання добробуту, нехтуючи реалістичним аналізом можливих складнощів перехідного періоду. Сподівання не реалізуються — в бюджеті відсутні достатні кошти, а приватний сектор ще не набрав обертів.

Трансформаційні перетворення відчутно погіршили стан економіки, хоча й не в тих масштабах, як це було в Україні. Обсяг виробництва скоротився на 15 % (в Україні падіння виробництва становило 80 % ВВП), автоматично скоротилися надходження до бюджету. При цьому соціальні виплати й далі збільшувалися у зв'язку зі зростанням рівня безробіття та необхідністю підтримання на рівні доходів працівників держсектору. Політичне керівництво потрапило в пастку своїх невиправданих обіцянок. Негативна реакція населення на зміни змусила відстрочити проведення непопулярних стабілізаційних заходів ще на 4 роки.

У 1994—1995 роках Угорщина перебувала у становищі держави-банкрута, що призвело до призупинення надання зовнішніх кредитів. Навіть досить лояльна Німеччина погодилася надати кредити за умови виконання урядом Угорщини цілої низки умов, які, власне, означали проведення повномасштабних реформ.

За таких обставин відбулася зміна державного керівництва, й до влади прийшов другий коаліційний уряд на чолі із Прем'єр-міністром Дюлою Хорном. В цей час було запроваджено низку ортодоксальних заходів монетарної та фіскальної політики, стандартно пропонованих МВФ для виправлення подібних ситуацій. Зокрема, підвищувалися податки, вводилося імпортне мито, стримувалося надання кредитів, застосовувалося плінне зниження цін на окремі види товарів та послуг. Після переговорів із профспілками уряд пішов на непопулярні заходи. Номінальна заробітна плата у сфері державної служби зменшилася в середньому на 16 %, що разом із підвищенням податків помітно знизило рівень поточного споживання населення (за деякими підрахунками на 20 %). Певним чином це компенсувалося перерозподілом податкового тягара від малозабезпечених до забезпеченіших верств населення, адресним наданням субсидій, а також уведенням плати за послуги, які раніше надавалися державою на безоплатній основі (здобуття вищої освіти, медичне обслуговування). Активніше почали проводитися структурні реформи.

Доповідач особливо наголошував на позитивному значенні відвертого діалогу влади з населенням і підприємцями щодо непопулярних заходів. Формування свідомого сприйняття тимчасових труднощів заради оздоровлення економіки й досягнення високих стандартів життя в реальній перспективі створює нормальне соціальне середовище для небезболісних реформ. У результаті в 1997—2001 роках темпи щорічного економічного зростання в Угорщині стабільно перевищували 5 %, а темпи зростання промислового виробництва характеризувалися двозначними цифрами. Обсяг експорту зріс на 10 %, темпи річної інфляції знизилися до пристойного показника — близько 10 %, рівень безробіття скоротився до 5 %. Свідченням оздоровлення економіки стало зменшення державної заборгованості, підвищення конкурентоспроможності угорської робочої сили.

Детальний і високопрофесійний аналіз характеру змін в економіці й суспільстві Угорщини на зламі тисячоліть викликав велику зацікавленість української делегації. Професори **В. Геєць**, **М. Зверяков**, **В. Базилевич**, **Е. Лібанова** сформулювали близько десятка запитань, навколо яких надалі точилася дискусія. Зокрема, були обговорені такі положення:

— Трансформаційні перетворення в Угорщині відбувалися “безреволюційним шляхом” у економічній і політичній сферах, що надало угорському досвіді певної специфіки порівняно з аналогічними процесами в Польщі, Чехії, Румунії, Україні. В політиці не відбувалося зміни конфронтаційних політичних еліт. В економіці не застосовувалося “ваучерної” приватизації, функціонувала значна кількість ефективних конкурентоспроможних підприємств, сільське господарство мало високий експортний потенціал, зберігався малий бізнес приватних власників.

— Приватизація виступала засобом, а не метою економічних реформ, як це фактично відбувалося на пострадянському просторі. Механізм приватизації застосовувався для створення економіко-правових гарантій неможливості реставрації адміністративно-командної системи. В результаті запровадження програми макроекономічної стабілізації першого реформаторського уряду збанкрутувало 10 тисяч підприємств, на місце яких прийшло 30 тисяч нових підприємств.

— Угорщина могла використовувати альтернативні джерела отримання фінансових ресурсів для проведення реформ. Її рання адаптація до вимог міжнародних фінансово-економічних організацій надавала можливість просити кредити на Заході або спиратися на власні сили та внутрішні ресурси.

— Членство Угорщини в ЄС обмежує автономність у прийнятті рішень, змінює об’єктивні чинники формування макроекономічної політики, зокрема монетарної. Показники темпу інфляції, грошової пропозиції тощо визначаються не так ЦБ країни, як ринками капіталу, відкритими в масштабі Європи.

— Існує певна невідповідність у механізмі формування й використання державного бюджету Угорщини. Процес акумуляції доходів бюджету характеризується надмірною централізацією, тоді як видатки бюджету не виправдано децентралізовано.

У доповіді **Ласло Акара**, директора Науково-дослідного інституту економіки ГКІ, було висвітлено передумови та результати політики економічного зростання, що базувалася на збільшенні в Угорщині внутрішнього споживання (2000—2003 роки). Після 2000 року акцент економічної політики було зміщено на пожевлення внутрішнього споживання за рахунок збільшення відповідних видатків державного бюджету. За короткий період заробітна плата державних службовців зросла на 50 %. Разом зі збільшенням витрат на соціальні програми це сприяло посиленню інфляційних процесів, деформації доходів різних груп населення. Гіпертрофованим залишався експортний сектор економіки, коли близько половини всієї виробленої підприємствами продукції йшло за межі національної економіки. Зростали зовнішня заборгованість і дефіцит держбюджету. За період з 2000-го по 2003 рік бюджетний дефіцит зріс більше ніж утричі. Необхідність істотного корегування економічної політики стала очевидною.

Аналізу стабілізаційних кроків уряду Ференца Дюрчяна у 2006—2007 роках присвятив свою доповідь **Петер Табак**, голова Департаменту економічної політики Міністерства фінансів Угорщини. Головним об’єктом стабілізаційних заходів уряду в цей період стає дефіцит державного бюджету, фактичний розмір якого в

2006 році перевищував 10 %. За рахунок вибіркового підвищення податків вдалося збільшити обсяг доходів держбюджету й вивести цей показник на рівень середньорозвинутих країн ЄС. З-поміж інших заходів стабілізації застосовувалися вже випробувані непопулярні заходи: введення переважно платного навчання у вищих навчальних закладах, реформа пенсійного забезпечення при одночасному збільшенні віку виходу на пенсію. Великі надії покладаються на здійснення структурних реформ.

Професор **Андраш Інотайі**, генеральний директор Інституту світової економіки НАН Угорщини, детально зупинився на особливостях процесу інтеграції його країни в Європейський Союз. Головною мотивацією якнайшвидшого вступу в ЄС для Угорщини була можливість розширення ринку (особливо сільськогосподарської продукції) на принципах вільної торгівлі. Додатковим стимулом — усвідомлення обмеженості здатності ЄС щодо прийняття нових членів у майбутньому.

При входженні в ЄС враховується різниця в базових рівнях економіки країн-кандидатів, передбачаються диференційовані темпи адаптації нових членів. При цьому формуються й зберігаються на тривалий період відносини певної залежності нових членів від рішень домінуючих у союзі старих членів — західноєвропейських країн.

Разом із тим не варто переоцінювати типові побоювання кандидатів у члени ЄС щодо ймовірності підвищення інфляції, низької конкурентоспроможності національної робочої сили, можливої втрати економічного суверенітету. Здебільшого ці негативні очікування обслуговують певні політичні цілі, коли причини внутрішніх економічних негараздів списуються на зовнішні чинники.

У рамках ЄС Угорщина отримує відчутну фінансову підтримку, сплачуючи щорічно 1 млрд доларів США як членський внесок і отримуючи від ЄС до 3 млрд доларів за умови виконання програм. Відкриття ринків робочої сили Англії, Ірландії та Швеції для нових членів ЄС забезпечило роботою 350 тис. робітників із цих країн, у тому числі угорців.

Секційні засідання, що пройшли наступного дня в рамках конференції, відбувалися в різних наукових академічних закладах економічного профілю. Це дало змогу детально, у форматі круглого столу, обговорити порушені напередодні питання економічних реформ і водночас ознайомитися з роботою цих закладів, оцінити значний теоретичний внесок угорських учених у розв'язання складних трансформаційних завдань.